

ევროკავშირთან თანამშრომლობა, როგორც ეკონომიკური ზრდის საფუძველი

DOI: <https://doi.org/10.52340/bal/2024.04.07>

აბსტრაქტი

სტატიაში განხილულია საქართველოს ეკონომიკური ზრდის ფაქტორები და მისი ევროკავშირთან თანამშრომლობის როლი. სტატია ფოკუსირებულია იმაზე, თუ როგორ მოქმედებს ევროკავშირის სტანდარტებთან ინტეგრაცია და ასოცირების ხელშეკრულება საქართველოს ბიზნეს ლანდშაფტზე. კვლევის შედეგად გამოკვეთილია მცირე და საშუალო საწარმოების როლი, რომლებიც მნიშვნელოვან წვლილს შეაქვთ ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაში. ასევე, განხილულია „შუა დერეფნის“ ინიციატივა, რომელიც მიზნად ისახავს საქართველოს ტრანსპორტული და ლოჯისტიკური ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესებას. სტატია ასევე იკვლევს 2020 წლის პანდემიის გავლენას ეკონომიკაზე და იმ აუცილებელ რეფორმებს, რომლებიც ხელს შეუწყობენ ქვეყნის ბიზნეს გარემოს განვითარებას. დასკვნაში, ავტორი ხაზს უსვამს ევროკავშირის მხარდაჭერის მნიშვნელობას საქართველოს ეკონომიკის მოდერნიზაციაში და რეკომენდაციებს სთავაზობს ეკონომიკური ზრდის უზრუნველსაყოფად.

საკვანძო სიტყვები: ეკონომიკური ზრდა, ბიზნეს გარემო, შუა დერეფანი, ევროკავშირთან თანამშრომლობა.

ბესიკ კვაჭანტირაძე

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის
უნივერსიტეტის დოქტორანტი
<https://orcid.org/0000-0003-2833-1007>
E-mail: b.kvatchantiradze@gmail.com

COOPERATION WITH THE EUROPEAN UNION AS A BASIS FOR ECONOMIC GROWTH

Besik Kvatchantiradze

Doctoral student of Shota Rustaveli University of Batumi
<https://orcid.org/0000-0003-2833-1007>
E-mail: b.kvatchantiradze@gmail.com

ABSTRACT

The article discusses the factors of Georgia's economic growth and the role of its cooperation with the European Union. The article focuses on how the integration with EU standards and the association agreement affect the business landscape of Georgia. As a result of the research, the role of small and medium-sized enterprises, which make a significant contribution to the economic development of the country, has been highlighted. Also, the "Middle Corridor" initiative, which aims to improve the transport and logistics infrastructure of Georgia, was discussed. The article also explores the impact of the 2020 pandemic on the economy and the necessary reforms that will help develop the country's business environment. In the conclusion, the author emphasizes the importance of EU support in the modernization of Georgia's economy and offers recommendations to ensure economic growth.

Key words: economic growth, business environment, middle corridor, cooperation with the European Union.

შესავალი

თანამედროვე სამყაროში ეკონომიკა მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ადამიანთა ყოველდღიურ საქმიანობაში, სწორედ ამიტომ საჭირო ბიზნესის განვითარების არსებული ტემპის გაუმჯობესება და სიახლეების მუდმივი ძიება.

საქართველოში ბიზნეს სექტორმა განვითარების გრძელი და კომპლექსური გზა განვლო და მისი სრულყოფა მეტად მნიშვნელოვანი ხდება ქვეყნის კეთილდღეობისთვის, ის არა მხოლოდ გავლენას ახდენს სახელმწიფოს ეკონომიკაზე, არამედ დიდ როლს თამაშობს მოსახლეობის სოციალური პირობების გაუმჯობესებაზე. საზგასამელია ის ფაქტიც, რომ საქართველოს, როგორც პოსტსაბჭოთა ქვეყანას ბიზნესის განვითარების დიდი ისტორია არ აქვს, თუმცა იგი საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის პარალელურად აქტიურად ჩაერთო გლობალურ ეკონომიკურ ტენდენციებში და საერთაშორისო ბიზნესის განვითარებაში. ჩვენი ქვეყანა ერთ-ერთი მსხვილი საინვესტიციო რეგიონია და შესაძლებლობა აქვს ტურიზმის, სასტუმრო/სარესტორნო ბიზნესისა და სოფლის მეურნეობის კუთხით ბევრი ინვესტორი დაინტერესოს, რაც გაზრდის ეკონომიკურ კეთილდღეობას ქვეყანაში.

თემის აქტუალობა

ჩვენი საკვლევი თემა საინტერესოა იმ კუთხით, რომ საქართველო ჯერ ისევ განვითარებადი ქვეყანაა და მისი ბიზნეს გარემო მუდმივ ცვლილებებს განიცდის და ადაპტირდება სიახლეებთან. ევროკავშირი მნიშვნელოვან როლს ასრულებს საქართველოს ეკონომიკურ განვითარებაზე და მოქმედებს როგორც მთავარი პარტნიორი ეკონომიკური ზრდის, სტაბილურობისა და მოდერნიზაციის ხელშეწყობაში. სხვადასხვა ინიციატივებით, შეთანხმებებითა და თანამშრომლობით, ევროკავშირი მხარს უჭერს საქართველოს ისეთ სფეროებში, როგორიცაა ვაჭრობა, ინვესტიციები, ინფრასტრუქტურის განვითარება და ინსტიტუციური რეფორმები.

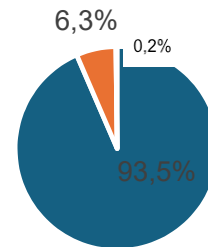
ევროკავშირთან თანამშრომლობა

2017-2020 წლებში, მას შემდეგ, რაც საქართველო-ევროკავშირის განახლებული ასოცირების დღის წესრიგის ფორმალური ინიცირება მოხდა, საქართველო ინტეგრირდა ევროკავშირის სტანდარტებთან. აღსანიშნავია, რომ ევროკავშირთან ყოვლისმომცველი თავისუფალი სავაჭრო სივრცის შესახებ შეთანხმებამ მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა საქართველოს ბიზნეს ლანდშაფტზეც. ამ შეთანხმების მეშვეობით საქართველომ მოიპოვა ევროკავშირის შიდა ბაზარზე შესვლის შესაძლებლობა, რამაც ხელი შეუწყო როგორც საქონლის, ისე სერვისების ვაჭრობის ლიბერალიზაციას.

საქართველოში სსიპ შემოსავლების სამსახურის მონაცემებით სულ რეგისტრირებულია 362 740 საწარმო, საიდანაც 2023 წლის მონაცემებით მოქმედი იყო 77 243 საწარმო. ევროკავშირში, მიუხედავად იმისა, რომ საწარმოების რაოდენობის პროცენტული წილი თითქმის იგივეა, რაც საქართველოში, მნიშვნელოვნად განსხვავდება მცირე და საშუალო საწარმოების როლი ეკონომიკაში.

დიაგრამა 1

საწარმოები ზომების მიხედვით EU-ში

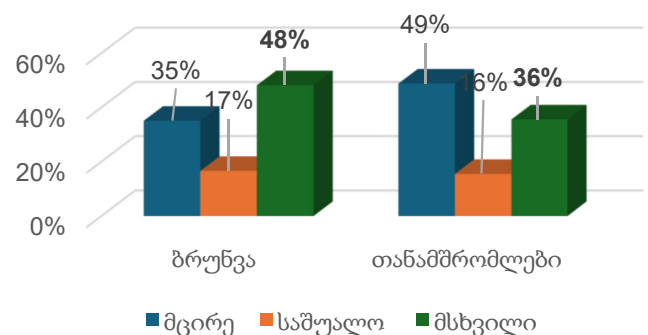

■ მცირე ■ საშუალო ■ მსხვილი

წყარო: Annual report on European SMEs 2022/2023

დიაგრამა 2

ბრუნვისა და დასაქმებულთა წილი EU-ს საწარმოებში 2022/2023 წელი

■ მცირე ■ საშუალო ■ მსხვილი

წყარო: Annual report on European SMEs 2022/2023

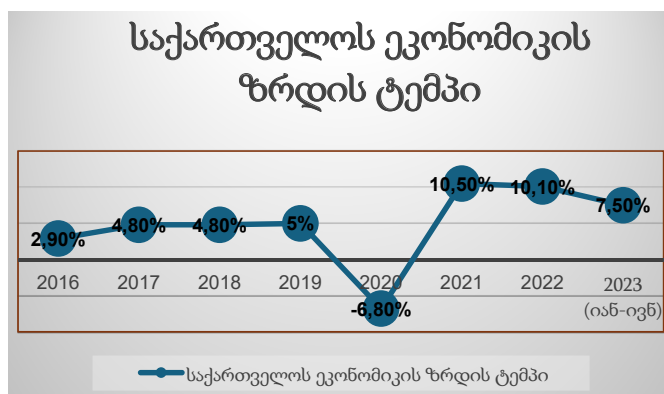
როგორც დიაგრამებიდან ჩანს, მცირე და საშუალო საწარმოები ჯამში ქმნიან ევროკავშირის მთლიანი ბრუნვის ნახევარზე მეტს და მათში ჯამურად დასაქმებულია დასაქმებულთა სრული რაოდენობის თითქმის 2/3 ნაწილი. სწორედ ამიტომ მნიშვნელოვანი მცირე და საშუალო საწარმოებისთვის ეფექტური ბიზნეს გარემოს ევროპული მოდელი გადმოტანა საქართველოში, რომელიც მათ მისცემს საშუალებას იქცნენ საქართველოს ეკონომიკის ძირითად მამოძრავებელ ძალად.

დღეისთვის საქართველოში დასაქმების ზრდის ძირითად წყაროს კერძო სექტორი წარმოადგენს. შესაბამისად, ჩვენი აზრით, დასაქმების შემდგომი ზრდისთვის მნიშვნელოვანია, რომ გაიზარდოს კერძო სექტორის აქტივობა და უზრუნველყოფილი იქნას მაღალი ეკონომიკური ზრდა. ამ თვალსაზრისით, ბოლო წლების ეკონომიკური ზრდის ანალიზისას, გამოვეყოფით 2010 წელს, როგორც საქართველოს ეკონომიკური ზრდისთვის

მნიშვნელოვან წელს. სწორედ აქიდან დაიწყო ინვესტიციების შემოღინება ქვეყანაში, რომლის უდიდეს ნაწილს - 70%-ზე მეტს - კერძო ინვესტიციები შეადგენდა.

ამასთან, 2017 წლის დასაწყისიდან საგარეო მოთხოვნის გაუმჯობესებისა და ნეგატიური ფაქტორების შერბილების შედეგად, გაუმჯობესდა ეკონომიკური ზრდის მაჩვენებელი და გაიზარდა კერძო სექტორის აქტივობა, რამაც დადებითად იმოქმედა დასაქმების მაჩვენებელზე 2017 წლის განმავლობაში. 2022-2023 წელს კი დიდი მოცულობით ფულადი ნაკადების შემოღინებამ ქვეყანაში გაამყარა ლარი და შეაკავა ინფლაცია, რამაც დადებითად იმოქმედა ვალის დონეზე და შეამცირა იგი.

დიაგრამა 3

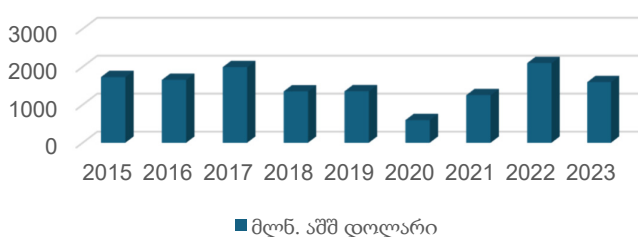

წყარო: Forbes Georgia

ბოლო წლების მონაცემებით, 2023 წლის პირველ და მეორე კვარტალში ინვესტიციების შესამჩნევი ზრდა შეინიშნება წინა წლების შესაბამის პერიოდებთან შედარებით. კერძოდ, 2023 წლის პირველ კვარტალში სააქციო კაპიტალი წინა წლის ანალოგიურ პერიოდთან შედარებით 17.0%-ით გაიზარდა, რაც მთლიანი პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების 60.5%-ს შეადგენს. უფრო მეტიც, 2023 წლის მაჩვენებელი მნიშვნელოვნად აღემატება 2020 და 2021 წლების მონაცემებს. ჩვენ ამ ტენდენციას მივანერთ COVID-19 პანდემიას, რამაც გამოიწვია იმ წლების განმავლობაში ინვესტიციების მაჩვენებლების კლება.

დიაგრამა 4

პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები FDI

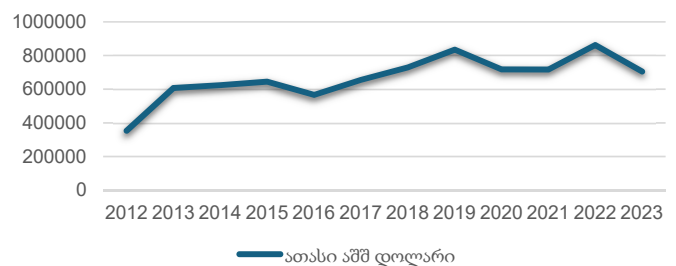

წყარო: <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/191/pirdapiri-utskhouri-investitsiebi>

აღსანიშნავია, რომ DCFTA-მ დიდად შეუწყო ხელი საქართველოსა და ევროკავშირის წევრ ქვეყნებს შორის ვაჭრობის ზრდას ტარიფების შემცირებით, სავაჭრო დაბრკოლებების აღმოფხვრით და რეგულაციების სტანდარტიზაციით. შესაბამისად, ქართულმა პროდუქტებმა მოიპოვეს ევროკავშირის ბაზარზე წვდომა, რამაც ხელი შეუწყო ბიზნეს სექტორში ბრუნვის ზრდას, რაც ქვემოთ დიაგრამაზეა ნაჩვენები.

დიაგრამა 5

ექსპორტის მოცულობა EU-ში

წყარო: სტატისტიკის ეროვნული სამსახური

აქვე უნდა აღინიშნოს პროექტი „შუა დერეფანი“, რომელიც მიზნად ისახავს დასავლეთსა და აღმოსავლეთს შორის კავშირის გაძლიერებას უფრო ეფექტური და საიმედო გზით. შუა დერეფნის ინიციატივა მრავალმხრივ მიზანს ემსახურება. არსებითად, იგი ფოკუსირდება ლოჯისტიკური ინფრასტრუქტურის შექმნაზე გადაზიდვებისთვის და ტრანზიტის ჩრდილოეთ მთელ დერეფანში და მონაწილე სახელმწიფოებს შორის მაღალხარისხიანი კოორდინაციის დამყარებაზე. იგი უნდა იყოს მორგებული თანამედროვე სტანდარტებზე და მან უნდა შეძლოს მიმდინარე არაპროგნოზირებად გლობალურ ლანდშაფტში, შეამსუბუქოს ეს გაურკვეველობა და შეასრულოს კომპენსატორული როლი.

„შუა დერეფნის“ პერსპექტივის წინსვლა მნიშვნელოვნად გაუმჯობესდა რუსეთის, უაღრესად კონკურენტუნარიანი ჩრდილოეთ მარშრუტის მთავარი მონაწილის, გლობალური ეკონომიკური ლანდშაფტიდან გასვლით, როცა მან უკრაინაში შეჭრა განახორციელა. სანქციების უარყოფითმა ზემოქმედებამ კიდევ უფრო გაართულა გამოწვევები სამხრეთ მარშრუტისთვის. გარდა ამისა, შეფერხებულ სამხრეთ მარშრუტს შეექმნა დამატებითი სირთულეები, რომლებიც გამოწვეული იყო თალიბების მიერ ავღანეთში ფეხის მოკიდებით. შესაბამისად, ამ ყოველივემ წარმოადგინა დაბრკოლება სამხრეთის მარშრუტით ევროპაში დიდი მოცულობის ტრანსპორტირებისთვის, რამაც საბოლოოდ დამატებითი უპირატესობა მიანიჭა „შუა დერეფანს“ (იხ. დიაგრამა 6).

აღსანიშნავია, რომ 2020 წელს ქვეყანაში უცხოური ინვესტიციების მოცულობის შესამჩნევი კლება დაფიქსირდა. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოცულობამ 616.9 მლნ აშშ დოლარი შეადგინა, რაც წინა წელთან შედარებით 52.9%-ით შემცირდა. ეკონომიკური აქტივობა

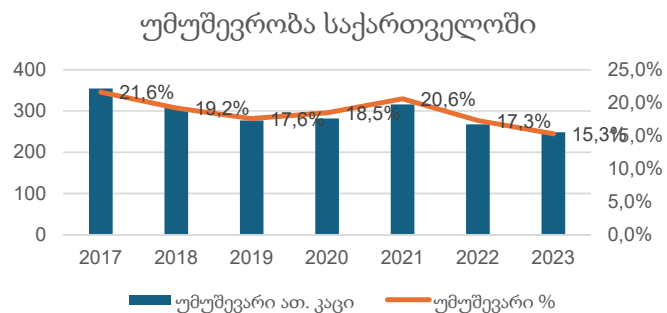
დიაგრამა 6

წყარო: შსს ანალიტიკური დეპარტამენტი

ბის შენელებამ და შემდგომმა ეკონომიკურმა ვარდნამ პირდაპირი უარყოფითი გავლენა მოახდინა დასაქმების მაჩვენებლებზე, განსაკუთრებით დასაქმებული ქალების ნილზე, რომელიც მნიშვნელოვნად შემცირდა. COVID-19-ის პანდემიამ უდავოდ იმოქმედა ქვეყნის ეკონომიკაზე, რაც ხაზს უსვამს მთავრობის ჩარევისა და სწრაფი ეკონომიკური აღდგენის აუცილებლობას. შესაბამისად, 2021 წელს, პანდემიის დაწყებიდან მეორე წელს, უფრო მეტი ადამიანი აღმოჩნდა უმუშევარი, უმუშევრობის დონე წინა წელთან შედარებით 11%-ით გაიზარდა, რის შედეგადაც მოსახლეობის 20,6% დარჩა უმუშევარი. მიმდინარე წლისთვის კი ის კვლავ შემცირდა და ბოლოს 6 წლის მინიმუმზეა.

დიაგრამა 7

წყარო: სტატისტიკის ეროვნული სამსახური

დაჩქარებული ეკონომიკური განვითარებისკენ სწრაფვის მიუხედავად, საქართველო, როგორც განვითარებადი ქვეყანა, შეზღუდული რესურსებიდან გამომდინარე გამოწვევების წინაშე დგას. იმისათვის, რომ მეტად ეფექტური გახდეს ინოვაციის წახალისების პროცესი, ქვეყანაში უნდა გატარდეს ისეთი რეფორმები, როგორიცაა ბიზნეს კანონმდებლობისა და რეგულაციების დახვეწა, ფინანსებზე ხელმისაწვდომობის ხელშეწყობა, მენარმეობის ტრენინგის შეთავაზება და სამენარმეო ცოდნის ამაღლება მთელს საზოგადოებაში. გარდა ამისა, ვფიქრობთ, რომ უნდა არსებობდეს ინიციატივები ბიზნესის წახალისების მიზნით, რათა ისინი ჩაერთონ თავიანთი საქონლის უცხოურ ბაზრებზე ექსპორტში, რითაც გააძლიერებენ ექსპორტის ნილს ეკონომიკაში. მიუხედავად

იმისა, რომ საქართველომ მიაღწია წინსვლას ამ სფეროებში, რჩება გამოწვევები გადასაჭრელი, განსაკუთრებით ადამიანურ კაპიტალთან, კვლევასთან და ტექნოლოგიურ წინსვლასთან დაკავშირებით.

დასკვნები და წინადადებები

1. საქართველოში, როგორც განვითარებად ქვეყანაში, დგას საკითხი იმისა, თუ როგორ გამოიყენოს ქვეყანამ ევროკავშირთან თანამშრომლობის უპირატესობები და, ამავდროულად, მინიმუმამდე დაიყვანოს დანაკარგები და რისკები ეფექტური ბიზნესგარემოს შექმნის პროცესში.

2. საქართველოსთვის მნიშვნელოვან გამოწვევას წარმოადგენს ეროვნული ეკონომიკის სტაბილური ზრდა, სოციალური განვითარების არც თუ ისე სწრაფი ტემპის ფონზე, რასაც ერთვის სხვა სირთულეები, როგორიცაა უმუშევრობა და მასთან დაკავშირებული სიღარიბის და სოციალური უთანასწორობის პრობლემა;

3. ევროკავშირთან თანამშრომლობის ფონზე ჩვენმა ქვეყანამ ეკონომიკური ზრდის ხელშეწყობისათვის საჭიროა ისეთი მოქმედებები განახორციელოს როგორიცაა: ქვეყნის გეოგრაფიული და რესურსული პოტენციალის ეფექტურად გამოყენება, რამდენადაც ისინი წამოადგენენ ეროვნული ეკონომიკის განვითარების ფუნდამენტს.

4. საქართველოს ხელსაყრელი სატრანსპორტო გეოგრაფიული მდებარეობა მას სტრატეგიულ სატრანზიტო ფუნქციას ანიჭებს. აუცილებელია ამ ფუნქციის სათანადო გამოყენება, საგზაო ინფრასტრუქტურისა და ღრმანყოფანი საზღვაო პორტის აშენება. „შუა დერეფნის“ პროექტი მეშვეობით გაიზარდება ტვირთბრუნვა და გაორმაგდება საქართველოს რკინიგზის გამტარუნარიანობა.

5. ევროკავშირთან ასოცირების ხელშეკრულებამ ქართულ ბიზნესს მისცა თავისი პროდუქციის ექსპორტზე გატანის საშუალება. თუმცა, ამ ეტაპისთვის ბიზნესს უჭირს იაფი ლოჯისტიკური ჯაჭვის პოვნა, რომელიც დაეხმარებოდა მას თავისი პროდუქციის ევროკავშირის ბაზარზე გასატანად. გადამზიდი კომპანიებს, რომლებიც საქართველოდან ექსპორტს ახორციელებენ, უმეტესად წარმოადგენენ საერთაშორისო კომპანიები, რომლებიც საკმაოდ მაღალ ფასად ახდენენ საქონლის ექსპორტს. ამის ერთერთი მიზეზი ჩვენი აზრით არის სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურის ნაკლებობა. კერძოდ, პირდაპირი საჰაერო მიმოსვლის სიმცირე საქართველოსა და ევროპას შორის. აღნიშნული საკითხის დარეგულირება სახელმწიფოს მმართველობითი უფლებამოსილებაა და შესაბამისად, უნდა მოხდეს მაქსიმალურად მეტი ავიაკომპანიის შემოყვანა საქართველოში, ასევე არსებული ავიაკომპანიების მხრიდან სხვადასხვა მიმართულებების დამატებაზე სამთავრობო მოლაპარაკებები.

6. ევროკავშირის სახელმწიფოებმა მცირე და საშუალო საწარმოების განვითარება მოახდინეს ბიზნესისთვის ცოდნის მიწოდებით. სახელმწიფომ, გარდა შეღავათიანი კრედიტებისა, უნდა მოახდინოს სასწავლო პროგრამების მიწოდება მენარმეებისთვის. მრავლადაა შემთხვევა, როდესაც სახელმწიფო გრანტის მიმღებმა მენარმემ ვერ მოახდინა ბიზნესის განვითარება არასრული დარგობრივი ცოდნის გამო.

7. საქართველო ახდენს ევროკავშირთან ასოცირების შეთანხმების საფუძველზე კანონმდებლობის ჰარმონიზაციას ევროკავშირის სამართლებრივ აქტებთან. აღნიშნული პროცესი დინამიურია და წლების განმავლობაში გაგრძელდება. იგი დადებით გავლენას მოახდენს მცირე და საშუალო მენარმეობაზე, მათ შორის სამენარმეო და საბაჟო კანონმდებლობაზე. აღნიშნულის დანერგვისას აუცილებელია გათვალისწინებულ იქნას ევროპული მცირე ბიზნესის აქტის პრინციპი - „უპირველესად იფიქრე მცირეზე“, რათა ახალი კანონმდებლობით შემოღებული რეგულაციები მძიმე ტვირთად არ დააწევს მცირე და საშუალო საწარმოებს და არ გახდეს მათი შეფერხების გამომწვევი მიზეზი.

8. ქვეყანაში მნიშვნელოვან გამოწვევად რჩება საჯარო და კერძო სექტორის შორის დიალოგის ეფექტური მექანიზმის დანერგვა, რაც გულისხმობს ადრეულ ეტაპზე პოლიტიკის შემუშავებაში ბიზნესის ჩართულობას. ამჟამად საჯარო და კერძო სექტორებს შორის დიალოგი ტარდება ბიზნეს-ომბუდსმენის და სხვადასხვა სახელმწიფო უწყების მიერ. კერძოდ, არსებობს სავაჭრო საკითხებზე მომუშავე საკონსულტაციო საბჭო და DCFTA საკონსულტაციო ჯგუფი. თუმცა, უნდა მოხდეს აღნიშნული პლატფორმების განვითარება, უფრო მეტი მენარმის ჩართულობა, რადგან მათ გამართულ ფუნქციონირებას მნიშვნელოვანი როლი აკისრია სტაბილური და პროგნოზირებადი ბიზნეს-გარემოს შექმნაში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. გობეჯიშვილი ე., „საქართველოში მცირე და საშუალო მენარმეობის სახელმწიფო რეგულირების სრულყოფის მიმართულებები“ თბილისი, 1996;
2. თორაძე ს., ახალაია ლ., ბარამიძე გ., „სახელმწიფო დეპარტამენტის ანგარიში - საქართველოში ბიზნესისა და ინვესტიციების პირობები კარგია, საქართველო გამოირჩეულია რეგიონში“, მოდიებულია 20 ოქტომბერი, 2023;
3. მესხი ი., „უცხოური ინვესტიციები და შრომის ბაზრის ტრანსფორმაცია საქართველოში“, სადოქტორო დისერტაცია, საჯარო სამართლის იურიდიული პირი - ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ბათუმი 2017;
4. ნოზაძე გ., „საქართველოსთვის პირველი ინვესტორი ქვეყანა ნიდერლანდებია“, მოდიებულია 20 ოქტომბერი, 2023;
5. პაპალაშვილი ს., (სექტემბერი 2023) საქართველოს უმსხვილესი სავაჭრო პარტნიორი ქვეყნები, მოდიებულია 20 ოქტომბერი, 2023;
6. საქართველოს ახალგაზრდა ეკონომისტთა ასოციაცია - კვლევები ეკონომიკაში, „დასაქმების პროგრამები საქართველოში“, თბილისი, 2008;
7. შამუგია ე., „საქართველო ერთ-ერთი ყველაზე დაბალი საგადასახადო ტვირთის მქონე ქვეყანა“, თბილისი, 2017;
8. ტალახაძე მ., „საგადასახადო პოლიტიკა საქართველოში“, თბილისი, 2021;
9. შკმარდინა ანასტასია „საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების თანამედროვე მდგომარეობა“, თბილისი, 2021;

10. ჭანია მ., „მენარმეობა - „მენარმეობა, როგორც ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების ამოსავალი“, თბილისი 2016;

11. ჭითანავა ნ., „საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების თანამედროვე მდგომარეობა“, თბილისი, 2006;

12. Kelmuria R., „Tax Reform in Georgia“, Tbilisi, 2011.

ინტერნეტ რესურსები:

1. <https://www.geostat.ge/ka>;
2. საქართველოს შრომის ბაზრის ანალიზი, <https://rb.gy/j2y8nr>;
3. შრომით ურთიერთობების შესაბამისობა კანონმდებლობასთან და მისი მნიშვნელობა, <https://rb.gy/z1ucpm>;
4. შრომის რეფორმა <https://rb.gy/qnkrib>;
5. პარლამენტში საქართველოს ეროვნული ბანკის 2021 წლის ანგარიში, <https://rb.gy/243h79>;
6. მონეტარული-პოლიტიკის-განაკვეთი <https://nbg.gov.ge/page>;
7. <https://rb.gy/ndi2sw>;
8. <https://www.economy.ge/?page=news&nw=2424>;
9. 2022 წლის ანგარიში <https://www.economy.ge/?page=news&nw=2424>;
10. მსოფლიო ბანკი <https://data.worldbank.org>;
11. <https://conferenceconomics.tsu>;
12. რამ განაპირობა საქართველოს ეკონომიკის ზრდა 2023 წლის პირველ ნახევარში? • Forbes Georgia;
13. <https://forbes.ge/saqarthvelos-umskhvilesi-savatchro-partniori-qveqhnebi/>;
14. https://idfi.ge/ge/georgia_in_the_global_innovation_index_2022;
15. <https://forbes.ge/blogs/saqarthvelo-phreizeris-ekonomikuri-thavisuphlebis-reitingshi-25-e-adgilzea/>;
16. <https://openscience.ge/bitstream/1/1649/1/Irakli%20Chelidze%20Samagistro.pdf>;
17. <https://geoconomics.ge/?p=12805>;
18. <https://dspace.tsu.ge/bitstream/handle/123456789/410/Innovative%20policy%20in%20Georgia.pdf?sequence=1&isAllowed=y>;
19. https://www.gov.ge/files/382_42949_233871_400-1.pdf;
20. <https://bm.ge/news/transportirebis-maghali-tarifebi-shemaferkhebelia-yazmunaigazis-tsarmomadgenelishua-derefnis-potentsialze>;
21. <https://www.geocase.ge/ka/publications/919/shua-derefnis-mnishvneloba-sheufasebloba-daushvebeliagadafaseba-sheudzlebeli-pirveli-natsili>;
22. <https://bm.ge/news/shromis-standartebi-rogor-davuakhlovdet-evropas>;
23. https://www.gov.ge/index.php?lang_id=GEO&sec_id=596&info_id=86925;
24. <https://www.radiotavisupleba.ge/a/%E1%83%AC%E1%83%98%E1%83%97%E1%83%94>;
25. <https://www.radiotavisupleba.ge/a/mtsire-biznesi/28135161.html>;
26. <https://www.amerikiskhma.com/a/7330250.html>.